

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ТА КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ-ДЕВІАНТАМИ В УМОВАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглянуто особливості профілактичної та корекційно-виховної роботи з учнями-девіантами в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Проаналізовано детермінанти і структура девіантної поведінки. Особливу увагу звернено на важливу роль школи у превентивній роботі. Визначено сутність роботи з учнями-девіантами, зокрема щодо вивчення і усунення причин такої поведінки.

Ключові слова: девіантна поведінка, профілактична робота, корекційна робота, особистісно зорієнтований підхід.

Постановка проблеми. Формування гармонійної, всебічно розвиненої особистості є одним із головних завдань сучасного суспільства. Вплив оточуючого середовища є особливо значущим у дитячому та підлітковому віці. Саме в цей період відбувається розвиток пізнавальних здібностей та становлення характерологічних властивостей особистості, формуються потреби та ціннісні орієнтації і, відповідно, глибинна мотивація поведінки. Поряд з цим починають проявляти себе різні негативні звички і поведінкові стереотипи. Прояви девіантної поведінки неповнолітніх можуть набувати іноді небезпечних форм. Виникає реальна загроза здоров'ю і життю як самої дитини, так і людей, що її оточують. За цих обставин, дуже важливим стає розробка науково обґрунтованих підходів при роботі з девіантами.

Мета статті. У даній статті маємо на меті розкрити особливості профілактичної та корекційної роботи з учнями-девіантами в умовах загальноосвітнього навчального закладу (ЗНЗ № 31 м. Сімферополя).

Результати теоретичного дослідження. Ефективна боротьба з будь-якими проявами соціальної дезадаптації можлива за умови чіткого уявлення про основні психологічні детермінанти, що визначають мотивацію та спрямованість дезадаптивної діяльності. Порушення соціальної адаптації неповнолітніх тісно пов'язано з глибинними відхиленнями в особистісному розвитку, формуванням певних симптомо-комплексів, які породжують схильність до різних форм девіантної поведінки (Н. Ю. Максимова). Ретельний аналіз механізмів формування соціальної дезадаптації неповнолітніх наводиться у працях А. Бандури, Г. О. Балла, Ф. В. Березіна, Б. С. Братуся, О. В. Вітенберга, Є. І. Горфінкеля, І. К. Клейнікова, В. В. Ковальова, В. Ф. Матвєєва, Ю. О. Олександровського, С. Т. Посохової та ін. Соціально-психологічним факторам, що сприяють адаптації та регуляції поведінки дезадаптованих присвячені дослідження С. Т. Агаркова, С. А. Белічевої, С. І. Болтвіця, І. С. Булах, Є. В. Галажинського, Г. Г. Горелової, І. В. Дубровіної, Р. М. Загороднікова, Н. А. Клейберга, М. Ю. Кондротєєва, Н. Ю. Максимової, В. Є. Мільмана, В. М. Оржеховської, С. Т. Посохової, Т. М. Титаренко, Д. І. Фельдштейн та ін. Результати останніх досліджень вчених свідчать, що у формуванні девіацій серед учнівської молоді деструктивну роль відіграє нівеляція виховної функції школи, зниження уваги до стану виховної роботи в навчальних закладах, послаблення контролю за цим процесом по всій вертикалі управління – від директора школи до Міністерства освіти і науки, молоді та спорту. В результаті у гірший бік змінюється ставлення учнів до школи, яке негативно впливає на стан їхнього здоров'я на рівні емоційного дискомфорту, зростає кількість дітей не охоплених навчанням (В. М. Оржеховська).

Аналіз результатів дослідження. Діапазон проявів девіантної поведінки доволі широкий – від вчинків, що порушують стереотипні уявлення до кримінальних дій. Детермінантами девіантної поведінки можуть виступати:

1) *умови навколишнього середовища;*

2) *соціальні фактори:* суспільні процеси (соціально-економічна ситуація, державна політика, традиції, мода, вплив засобів масової інформації тощо), соціальні групи до яких входить людина (расова і класова належність, етнічні установки, субкультура, соціальний статус, належність до навчально-професійної або іншої референтної групи тощо), мікросоціальне середовище (рівень і стиль життя сім'ї, особистість батьків, характер подружніх стосунків батьків, стиль сімейного виховання, вплив близьких друзів та інших значущих людей тощо);

3) *психофізіологічні, спадково-біологічні та конституціональні передумови* – наявність відхилень у психічному розвитку, що передаються спадково або притаманні конституціонально, а також такі, що пов'язані з ушкодженням центральної нервової системи в перинатальному чи постнатальному періоді та в перші роки життя;

4) *особистісні детермінанти девіантної поведінки* – негативні особистісні новоутворення, що виникли внаслідок несприятливих умов життєдіяльності дитини, а також внутрішні конфлікти,

неадекватність самооцінки, відсутність або вкрай низький рівень розвитку рефлексії, цілепокладання та функції прогнозу тощо [7, с.21].

Специфіку психолого-педагогічних впливів і ступінь їх інтенсивності потрібно визначати зважаючи на різновид девіантної поведінки. Н. Ю. Максимова виділяє три рівні проявів девіантної поведінки. *Перший рівень* охоплює відхилення, які не відповідають стереотипним уявленням суспільства про ті чи інші норми поведінки (особи з порушенням психофізичного розвитку), а також до цього рівня можна віднести і поведінку диваків, оригіналів, яка зумовлена особистісними рисами, зокрема високим рівнем креативності. *Другий рівень* девіантної поведінки охоплює вчинки людини, які зачіпають права інших, що відбувається в разі порушення моральних норм (особи з соціально дезадаптованою поведінкою). Контингент соціально дезадаптованих переважно становлять діти, підлітки, тобто неповнолітні. *Третій рівень* девіантної поведінки представлений кримінальною, делінквентною та адиктивною поведінкою, що здебільшого є продовженням соціальної дезадаптації. Таким чином, виховні впливи мають чітко відповідати різновиду девіантної поведінки, який притаманний дитині.

Контингент девіантних дітей в навчальному закладі № 31 міста Сімферополь дуже поширений (у тому числі навчанням охоплено і дітей з Сімферопольського дитячого будинку, учнів Сімферопольської виправної колонії строгого режиму №102 та Сімферопольського слідчого ізолятора №15), оскільки на базі школи практикуються усі форми навчання, які передбачені законами України про освіту. Значна частина девіантних учнів навчається на вечірній очній або вечірній заочній формі. Консультативно-груповою роботою, на відміну від класно-урочної, з учнями даної категорії дозволяє ліквідувати конфліктні стосунки з однокласниками і педагогами, не травмуючи дитину та її батьків приписаннями ярликів, не зосереджуватися на глибині вивчення окремих предметів, якщо це пов'язано з відставанням у навчанні. У процесі навчання девіантних учнів значні труднощі виникають у зв'язку з їх небажанням вчитися. Багато хто з цих учнів ніколи не вчилися в школі або мають перерву в навчанні терміном від одного року до п'яти років, вони недостатньо володіють навичками розумової діяльності. Саме тому процес навчання даної категорії учнів організовано суто на індивідуальній основі.

У рамках експериментальної діяльності загальноосвітнього навчального закладу №31 було визначено, що надзвичайно важливим моментом є надання дітям можливості брати участь у житті школи, проявляти і розвивати свої здібності, вибудовувати оптимальні моделі взаємодії із соціумом. Для учнів створено умови для реалізації себе у різних видах діяльності всередині школи (культурно-масові, психолого-розвиваючі і оздоровчі заходи). Підтримка активної участі учнів у житті школи розглядається як профілактичний засіб, що допомагає не тільки уникнути проблем у поведінці, але й створювати той діяльнісний простір, в якому можна моделювати оптимальні форми взаємодії (співробітництва) дітей і дорослих.

У ЗНЗ № 31 м. Сімферополя спроектована і реалізована така виховна система, щоб дитині було комфортно у школі, створено такий превентивний виховний простір, який відкритий і дружній до дитини, що тим самим, попереджує негативні прояви в її поведінці, створено умови для особисто зорієнтованого гуманістичного навчання і виховання.

Превентивне виховне середовище створено в школі з урахуванням наступних принципів спілкування з учнями, що забезпечують задоволення їх базових соціальних потреб: створення для дитини умов, за яких вона відчуває впевненість у позитивному ставленні до неї; створення учням належних умов для повноцінних занять, розвитку її пізнавальних, комунікативних здібностей і самореалізації у провідній діяльності; постійний емоційний контакт з дитиною; довіра до учня, визнання його дорослості і відповідальності; формування групової згуртованості класів та шкільного середовища взагалі, що дозволяє підвищити значущість індивідуального внеску особистості в розвиток колективу та сформуванню почуття власної відповідальності за свої вчинки; створення умов для забезпечення спрямованості учнів на досягнення значущої соціально схваленої мети зокрема: турбота про дітей молодших вікових груп; виявлення і розв'язання потенційних проблем, що можуть перешкодити їхній сумісній діяльності; залучення до науково-дослідницької діяльності; проведення моніторингу змін в поведінці всіх учасників навчально-виховного процесу з метою оптимізації їх взаємодії.

Встановлено, що атмосфера, яка панує в педагогічному колективі, суттєво впливає на поведінку дітей. Конфліктні стосунки, нетерпимість, недобррозичливість персоналу у взаєминах один з одним у переважній більшості випадків негативно позначаються на поведінці учнів.

Колектив учителів дійшов висновку, що найбільш успішно виховний процес реалізується в рамках психолого-педагогічного супроводу, який потребує врахування особистісно-орієнтованих принципів:

- безумовне прийняття дитини;
- розуміння психічного розвитку підлітка і його самопочуття;
- бачення реальних можливостей кожного учня, а не пред'явлення йому завищених вимог;
- прояв гнучкості у виховній тактиці, яка повинна бути підпорядкована індивідуальним особливостям дитини, а не особистісним поглядам, звичкам та настроям;
- повага до особистості підлітка;
- готовність до "діалогу на рівних".

Психологами і соціальними педагогами школи систематично проводиться консультативно-корекційна та групова робота з учнями-девіантами яка, передусім, спрямована на: формування позитивного образу "Я"; навчання регулюванню власних емоцій та почуттів; формування адекватного сприйняття негативних оцінок інших; формування вміння аналізувати події свого життя, усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки власних досягнень і невдач.

З метою профілактики соціальної дезадаптації та особистісних відхилень психологами закладу проводяться *тематичні тренінги*, на яких членам групи надається інформація з конкретних проблем і допомога у прийнятті ефективних рішень, а також засвоєння адекватного стилю поведінки. Фактично це різновид інтерактивного навчання з елементами тренінгу. З метою підвищення рівня компетентності у сфері спілкування з учнями проводяться *соціально-психологічні тренінги*, що передбачають більш глибокий вплив на особистість, спрямований на розвиток комунікативних здібностей, рефлексивних навичок, здатності аналізувати ситуацію, поведінку, стани, як інших людей так і власні, уміння адекватно сприймати себе й оточення. Водночас відпрацьовуються і коригуються норми власної поведінки і міжособистісної взаємодії.

Серед особливостей підвищення ефективності навчально-виховної діяльності загалом і профілактичної роботи зокрема, виокремлено наступні: підвищення вимогливості до педагогічного персоналу, рівня професійної підготовки; залучення учнів до проектування шкільного життя та піклування про навколишнє середовище, таким чином формуючи почуття власної причетності до всіх справ шкільного життя і підтримання порядку в мікрорайоні школи; доступ до альтернативного способу отримання освіти.

Отже, робота з неповнолітніми, які чітко демонструють схильність до девіантної поведінки, полягає, насамперед, у вивченні й усуненні причин такої поведінки. Оскільки найчастіше основною причиною негараздів є перебування неповнолітніх в неблагополучних сім'ях, то проводиться значна робота для виявлення неблагополучних сімей і організації відповідних профілактично-корекційних заходів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Реалізація особистісно-зорієнтованого підходу в умовах загальноосвітнього навчального закладу вимагає, в першу чергу, гуманізації взаємовідносин між суб'єктами навчально-виховного процесу, визнання цінності особистості учня. Запорукою успіху в здійсненні профілактичної і корекційно-виховної роботи з учнями-девіантами виступає створення якісного превентивного виховного середовища та уміння застосовувати ефективні засоби психолого-педагогічного впливу з урахуванням особливостей девіантної поведінки.

Використані джерела

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: наук. видання / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2006.
2. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки : навч. посібник / Н. Ю. Максимова. – К. : Либідь, 2011. – 520 с.
3. Оржеховська В. М. Сучасні проблеми дитячої бездоглядності в Україні на шляхи їх вирішення / В. М. Оржеховська // Постметодика. Превентивне виховання. – 2009. – №2 (86). – С. 5-7.

Yudyeyeva T.

THE PECULIARITIES OF PREVENTIVE AND CORRECTIVE WORK WITH PUPILS-DEVIANTS IN SECONDARY SCHOOL

The specific features of preventive and corrective work with students-deviants in terms of secondary school are considered. The analysis of recent researches and publications on this problem are presented. Determinants and structure of deviant behavior are analyzed. The main levels of children's and adolescents' deviant behavior manifestations are pointed out. Particular attention is paid to the important role of the school in preventive work. The specificity of the work with pupils-deviants, including the study and elimination of the causes of such behavior is defined. The principles of preventive educational environment creating in secondary schools that provide meeting the basic social needs are presented. They are creating the conditions under which a child feels confident in a positive attitude towards him/her; creating appropriate conditions for valuable classes, for the development of pupils' cognitive, communication skills and self-realization in leading activity; constant emotional contact with the child; confidence in the pupil, recognition of his/her adulthood and responsibility; formation of group cohesion of grades and the school environment in general; creating conditions for pupils' focus on achieving important social goals in particular; implementation of monitoring of changes in the behavior of all participants of the educational process in order to optimize their interaction.

Key words: *deviant behavior, social disadaptation, preventive educational environment, consultative and corrective and group work, preventive work, individually oriented approach.*

Стаття надійшла до редакції 20.10.2014